Gondolatok a Nagyerdő Napján (2006. október 10.)

Juhász Lajos
juhaszl@agr.unideb.hu

Abstract
In his speech on the anniversary of the of legal protection of the Nagyerdő Forest of Debrecen, the author contemplates on the past, describes the causes of decline and outlines future tasks for saving the forest.

„*Az erdő az élők világának az a csodálatos szépségű lakóhelye, ahol a növény- és állatvilág oly bámulatos tökéletességű összhangban alkotja azt az évenként megújuló, szabályosan lüktető életnyilvánulást, amely oly igazi nemes szórakozást, élvezetet, üdülést, de egyúttal bölcs tanulságot is nyújt a természet iránt fogékony emberi léleknek és elménk*"

Nagy Jenőt, Debrecen hajdani ornitológus tudós tanárát idéztem, aki által létrehozott Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület egyik maradandó értékének tekintjük hazánk első védett természeti területének, a Nagyerdő egy részének védetté nyilvánítását. Amikor valamilyen évfordulót ünneplünk, visszaemlékezünk a kezdetekre és az azóta eltelt időszakra. Saját életünkben sem egyszerű előidézni a régmúlt történéseit, nemhogy egy hányatott sorsú erdő elmúlt 67 évét. Ma egy olyan jeles napot ünneplünk, amely története jóval korábban kezdődött. Az intézményes természetvédelem kezdetét legtöbben 1872-től számítják, amikor az Egyesült Államokban kihirdették a világ első nemzeti parkjának a Yellowstone Nemzeti Parknak megalapítását. 67 évvel később Magyarországon is letették a természetvédelem rögös útjának első kilométerkövét azzal, hogy Debrecenben 1939-ben a Nagyerdő egy értékes, 31 hektáros öreg tölgyes darabjának védetté nyilvánítását kihirdették. Véletlen, de egyben a mai nap különlegessége is egyben, hogy, akik itt összegyűltünk, éppen a Nagyerdő védetté nyilvánításának 67. évfordulóját ünnepeljük. A magyar jogi szabályozásban először 1935-ben jelent meg önállóan a természetvédelem. Egy elhivatott erdőmérnök, Kaán Károly életműve fő értékének tekinthetjük, hogy kihirdetésre került ebben az évben a IV. számú törvénycikk az erdőkről és a természetvédelemről. E jogszabály értelmében megalakulhatott 1938-ban az Országos Természetvédelmi Tanács, amely által vezetett természetvédelmi törzskönyvbe bekerült az első bejegyzés 115.158/1939. X.10. számon a Nagyerdő összesen 58 holdnyi területének védetté nyilvánításáról.

Vajon mi vezette Nagy Jenőt és a Tiszántúli Madárvédelmi Egyesületet, hogy az erdő védetté nyilvánítását kezdeményezte? A kérdésre a választ az erdő krónikája adhatja. A Nagyerdő és a város története, fejlődése évszázadok óta összefüggött. A Nagyerdő kezdetektől fogva a város erdőbirtokának számított. A város féltette és büszkélkedett is vele, de dacára az évszázadok alatt bevezetett óvó intézkedéseknek, egészen a közelmúltig nem becsülte igazán. Az első feljegyzések egyikéből, az 1200-as években kiadott Váradi Regestrumban szerepel egy adás-vételi szerződés, amelyben a mai Hajdúböszörmény határában álló falu került eladásra a hozzá tartozó erdőkkel együtt. Ez az erdőség annak a nagyobb területnek a részét képezte, amely magában foglalta a Nagyerdőt is. Ezt az erdőt később Zsigmond király a városnak ajándékozta 1425-ben. Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem megerősíti az előző adományozást 1538-ban kelt levelében. Ezután egyre gyakrabban feltűnik a korabeli okmányokban a Nagyerdő, amely az elmúlt századokban folyamatosan pusztult. Először a török sarca és garázdálkodása, később tűzvészek, majd a

város egyre növekvő faigénye – ami szinte kizárólag a Nagyerdőből származott – vezetett folyamatos csökkenéséhez. A XVIII. századtól megindult az erdő egyéb célokra történő hasznosítása, a beépítés, parkosítás, különböző intézmények kialakítása, az Egyetem, a Klinikák, a Köztemető, a Csónakázó-tó, Strandfürdő, kollégiumok, a Biogal ipari létesítménye, hogy csak néhányat említsünk. A folyamatos veszteségeket az erdő nem tudta pótolni, még akkor sem, ha az egykori kocsányos tölgyállományok évszázadokon keresztül megújították magukat kiváló sarjadzó képességük révén. A természetesen lehullott makkból felnövő csemeték is kiegészítették a sarjból felnövekvő tölgyerdőt. A faigényt és az ezzel járó környezeti változásokat azonban az erdő nem tudta ellensúlyozni.

Ismét Nagy Jenőt idézem:

„ *Közös vonása az átlagos alföldi embernek, hogy a természet szépségei meglehetősen hidegen hagyják, s így a növényvilágból is csak azokat méltatja figyelemre, amik anyagi hasznára vannak. Így a gyönyörű Nagyerdőt is, az ő pompás növényvilágával a debreceni ember – tisztelet a kivételnek – csak a tüzelőfa kompetencia szempontjából ítéli meg.* „

De mik is voltak az egykori és melyek a mai Nagyerdő igazi értékei? Ennek megítéléséhez elég két csoportot, a növény- és a madárvilágot kiemelni.

A növényvilág a Nagyerdő egyik igazi kincse volt és részben még ma is az. A régi flóralistákban (Rapaics R., Nagy J.) 7-800 lágyszárú növényt írtak le, ezeket egészítette ki a gazdag fás szárú vegetáció. Az ősi Nagyerdő olyan növénytársulás lehetett, amelyben a nagy faj- és egyedgazdagságú növények az erdő belsejének csaknem minden terét kitöltötték, kihasználták. Az erdő növényzete évezredek alatt fejlődött olyan, egymásra épülő életközösséggé, ami külső megjelenésben igazi erdőnek felel meg. Belsejében hűvös, tiszta, páradús levegő volt, ami esténként a városra húzódva elviselhetőbbé tette az ember itteni életét.

Sokan feltették a kérdést, hogy Debrecen miként települhetett jelenlegi helyére? Hiszen nincs vize, nincs hegye, sőt régi utazók szerint nincs erdeje sem. Aki csak néhány napra érkezett és felületesen ismerkedett a cívis várossal, annak valóban ez lehetett a véleménye. A várost északról övező erdőt nem mindenki látta. Pedig évezredek óta itt van, s folyamatosan változik. A változásokat elsőként az egyre intenzívebb erdőirtással és a vizes laposok lecsapolásával lehetett magyarázni. Az egykori tarvágások és a rétegvizek folyamatos kiszívása a Nagyerdő alól olyan mezoklimatikus feltételeket teremtettek, amelyek a kiszáradási folyamatokhoz vezettek. A tájidegen fafajok telepítése (akác, később vörös tölgy, fenyőfélék és egyebek) élőhelyükön egyeduralkodóvá váltak, az őshonos fajokat egyre kiszorítva. Az erdő területe napjainkra kisebb lett 1 000 hektárnál, kevés az öreg tölgy állomány, csökkenőben van a változatos életközösség. Jelentős a gyomosodás, előtörtek a nitrofil fajok. Az erdő egykori flórakincseiből kevés maradt. Eltűntként tartjuk számon a hóvirágot, az egyhajú virágot, a tavaszi kankalint, a magyar nőszirmot (bár ez visszatelepítés eredményeképpen újra megjelent – szerk.), a tisztásokon sem lehet gyönyörködni a magyar kökörcsin, az erdőszéleken a nagy ezerjófű virágaiban. Ezzel szemben tavasszal még csodálhatjuk az odvas keltikék fehér és rózsaszínű virágpompáját, a tavaszi csillagvirág kékségét, a salátaboglárka és a bogláros szellőrózsa sárga foltjait. Az erdőben számos ibolyafaj díszlik és illatozik. Májusban ezt a gyöngyvirág illatfelhője váltja. Olyan ritkaságok is fellelhetők, mint az erdei gyöngyköles, a fehérvirágú madársisak, a különleges termésű kontyvirág vagy a nyáron és ősz elején díszlő középhegységi elem, a sárga virágú enyves zsálya.

Az erdő másik értékcsoportjának számító madárvilág is legalább ennyit változott. A Nagyerdő híres volt a ragadozó madárfaunájáról, hiszen olyan fajok költöttek itt, mint a barna és vörös kánya, a törpesas, kis békászósas, kék és vörös vércse. Kétségtelenül a legnevezetesebb madár az 1957-ben felfedezett kis héja volt, aminek az első magyarországi költését éppen a Nagyerdőből írta le Aradi Csaba és Fintha István. Nem költ már az erdőben a szalakóta, a fekete gólya, nincs vetési varjútelep sem (noha télen épp elég varjú húzódik be éjszakázni az erdő fáira – de ezek a messzi tájak vendégei). Valamikor még a vörösfejű gébics is otthonra lelt a Nagyerdőben, ez már Magyarországon sem fordul elő minden évben. Amíg Nagy Jenő 1937-ben 68 költőfajt írt le, Fintha István 50 év múlva alig félszáz fészkelő fajt talált az erdőben. Az átformálódó, változó környezet és az egyes madarak alkalmazkodóképessége révén az erdő madárközössége azonban újabb fajokkal is bővült. A manapság mégoly gyakorinak számító fajok egykoron hiányoztak a fészkelő faunából, mint a fekete és énekes rigó, az örvös galamb vagy a dolmányos varjú. Terjeszkedése révén otthonra lelt az erdőben a fekete harkály, az örvös légykapó, a házi rozsdafarkú, a balkáni fakopáncs és a balkáni gerle. S állandó költőfaj a héja és az egerészölyv is.

Amikor a Nagyerdő értékeiről beszélünk, nem szabad elfelejtenünk azokat az elhivatott kutatókat, tudósokat, akik nem csak feltárták az erdő értékeit, hanem felhívták a figyelmet ezek folyamatos pusztulására is. Így Nagy Jenő mellett ki kell emelni Rapaics Rajmund, Máthé Imre, Soó Rezső, Zilahi Sebess Géza, a közelmúltból Jakucs Pál nevét, akik sokat tettek a Nagyerdő megismeréséért és védelméért. Külön is meg kell emlékeznünk a közülünk nemrégen eltávozott Fintha Istvánról, aki szenvedélyesen kutatta a Nagyerdő értékeit, és szakmailag hitelesen, de mégis különleges hangvételben írt e szeretett területéről. Napjainkban is sokan kísérik figyelemmel az erdő élő közösségeinek változását, elég csak Varga Zoltán, Aradi Csaba, Papp Mária, Papp László, Endes Mihály nevét említeni.

Amikor 1989-ben ünnepeltük a Nagyerdő védetté nyilvánításának 50. évfordulóját Pallagon, ahol többek között Rakonczai Zoltán, akkori államtitkár tartott ünnepi beszédet, felavatásra került a Nagyerdő jubileumi aranytáblája. Hűvös, esős idő volt, szemben a mai ragyogó kék egű, tiszta októberi nappal. Mintha az időjárás sugallta volna az elmúlt évszázadok történéseit. Hiszen az eredetileg védetté nyilvánított öreg tölgyest a negyvenes évek végén és a kilencvenes években kivágták, teljesen eltűnt. A Nagyerdő védtelen maradt egészen 1959-ig, amikor az erdő egy hasonló része országos védelmet kapott. Ez bővült 1972-ben, ekkor is összesen csak 100 hektár került védelem alá, igaz ebből 11 hektár csak helyi védettségi szinten. Aztán az 1989-ben felavatott jubileumi tábla is eltűnt, tovább szimbolizálva a Nagyerdő hányatott sorsát.

Ahol most állunk, az erdő védelmét hirdető emléktábla még áll és jelzi, hogy még van mit ünnepelnünk. De most, amikor ünnepeljük a Nagyerdő Napját, nem szabad elfeledjük, hogy igazában az ünnepelt nincs teljességében köztünk. Sorsa most is kétséges és csak a szakma, a jószándékú emberek összefogásával, hosszú idő alatt lehetséges megfordítani a kedvezőtlen folyamatokat. Ekkor tudjuk a Nagyerdőt az utánunk következő generációknak egyre teljesebb szépségében fenntartani és bemutatni. Végezetül engedjék meg, hogy egy személyes élménnyel fejezzem be gondolataimat. Édesapám, aki Soó Rezső tanítványaként elismert botanikus tanárként dolgozott, sokat vitt engem a Nagyerdőbe, megmutatva számos növényritkaságát. Sokszor ismételte, hogy mi is adja számára az élet értelmét: gyermek, virág, lepke, madár. Sokszor eszembe jutnak szavai. A Nagyerdőt járva vajon a gyermekeinknek tudunk-e még mutatni szép virágot, lepkét vagy madarat?